

Urbanik Tímea

Mitológia és néphagyomány

Mészöly Miklós *Szárnyas lovak* című novellájában

„Ne becsüljük túl teherbírásunkat:
nem igazságra van szükségünk,
hanem a valóság mitológiájára.”¹

Pontos, tényszerű leírás keretében a néphagyomány rítusainak és a mitológiai történetekre való utalásoknak kereszteződési pontjai adják a formát Mészöly Miklós *Szárnyas lovak*² című novellájának. Egy páros haláleset nyomán a szereplők személyiség-struktúráinak – az érintettség fokától függő – rétegei lépnek működésbe, melyek a hagyományok különféle formáinak megjelenítésével öltenek alakot, tanúságot téve a tradíció, főként a néphagyomány megtartó és identitás-létrehozó szerepéről. A működésbe hozott néphagyomány elemei a feldolgozás, az értelmezés elősegítői, formái lehetnek.

Értelmezésem középpontjában a néphagyomány előtérbe állított elemeinek és a görög mitológia egyes alakjainak, történeteinek dialógusa áll. E párbeszédben a szereplők értelmezéseinek különböző lehetséges útjai is megkonstruálódnak, melyek a Normann Holland-féle befogadélmélet struktúrájának segítségével is leírhatók.

E kétféle hagyomány, a szövegformában jelenlévő görög mitológia és a főként cselekvésekben megvalósuló, bizonyos szövegekkel kísért hagyomány (a párbeszéd, a dalok is a cselekvés részei), népszokás egymást kiegészítve van jelen.

¹ Mészöly Miklós: *Notesz*. In: Uő.: *A pille magánya*. Jelenkor, 1989. 125.

² A novella a Jelenkor 1977-es karácsonyi számában jelent meg először, majd az 1979-es Körképben. A szintén 1979-ben a Szépirodalmi Könyvkiadónál megjelent *Szárnyas lovak* című Mészöly-kötet címadó és kötetnyitó novellájaként szerepelt. A szövegben zárójelbe tett oldalszámok e kiadásra vonatkoznak. A Kritikon-féle *Magasiskola* című kötetben zárónovellaként szerepel 1985-ben, s az ugyanakkor a Szépirodalmi Könyvkiadónál megjelent *Merre a csillag jár?* kötetnek is része.

A második, kötetbeli megjelenést követően jelentek meg róla írások. 1979-ben az Élet és Irodalom 33. számában Berkes Erzsébet „minden balladás szépségű erénye dacára is kimódolt”-nak tartja. Nagy Sz. Péter a Magyar Nemzet 1979. szept. 24-i számában az atmoszférateremtő igényt, a balladás, misztikus homályt tartja fontosnak. A Jelenkor 1979/12-es számában Csűrös Miklós a „képzlet, az álom a látomás, a babona, a mítoszban gyökerező metaforikus gondolkodás archaikus lelki rétegének példásan tömör” megfogalmazásaként értelmezi. Laczkó András a Dunatáj 1979/3-as számában a „tárgyilagosságra törekvés, a részletek pontos rajzolata, a tömör jellemzés, a lényeg feltárása”-nak szándékát dicséri. Dérczy Péter a Kritika 1980/1-es számában a jelenidejűséget emeli ki értelmezésében; ugyanebben a számban Bécsy Ágnes a látványszerűség megvalósulási módjait figyeli meg. Csányi László a Kortárs 1980/1-es számában a megfigyelés, emlékezés módszerét emeli ki. Jolanta Jastrzebska: *Az általános érvényű mitológia jegyében* című írásában néhány mitológiai, kultúrtörténeti párhuzamra irányítja a figyelmet. (In: *Tagjai vagyunk egymásnak*” Szépirodalmi, 1991. 153-155.) Thomka Beáta monográfiájában (*Mészöly Miklós*, Kalligram, 1995. 62-64.) a *Tény nyelv és drámaiság* című fejezetben tárgyalja a novellát a fontosabb mitológiai párhuzamokat, a drámaiságot és a novella tárgyiasságát elemelve.

Az elbeszélő – a szemtanú pozíciójából fakadóan – a szövegfórmában jelenlévő görög mitológia alakjaira, történeteire tesz finom utalásokat, melyekből egy sajátos sorsviszony rajzolódik ki. E szövegszerűség nagyobb általánosságokban mozog, érvényessége tágabb, tényleges hatásköre viszont szűkebb, mert a konkrét esettől való távolságot feltételez és kíván, mellyel a szemtanú rendelkezik, a főszereplő, Teleszkai még nem. A görög mitológia az emberi léthelyzetek személyességének szimbolikáját ezek végtelenített pillanataiban fejezi ki. „A mitológiai sűrtítés és általánosítás viszont eleve valami ősi-közösre hivatkozik, s a mai érzékenységet, logikámat is azzal szembesíti: az azonossággal.”³ – írja Mészöly.

Teleszkaiban egy „ősi szerkezet” lép működésbe, melyben a tettekhez kötődő néphagyomány aktivizálódik. Fontos, hogy mely rítusokat emeli ki a hagyományból és hogyan kombinálja őket. Az így létrejövő cselekvések a novella világában nem vihetők teljesen véghez, az archaikus szerkezet működésbe lép, de a környezet már nem megfelelő e tettek megvalósításához. A néphagyomány a személyes cselekvés révén megéltebb, intímebb a mitológiai történeteknél, de elemei jobban kötődnek egy-egy életseményhez. A novellában megjelenő nász, halál, megcsalás, tanúság, beavatás Teleszkait érintő komplex világhoz nem elegendők önmagukban a néphagyomány adta lehetőségek. Ezért kerülhet sor több hagyomány együttes szerepeltetésére.

„..., s mintha csakugyan dolgozott volna benne valami elfelejtett, ősi szerkezet.” (24.) Az elfelejtett, ősi szerkezetekre példa a két fent említett hagyomány, a népszokások és a görög mitológia történetei. Az ősi képzetkőre az eredethez, a természethez kapcsolódik. „Mészöly nagyon sokat tud, érez meg a létezés úgynevezett animális szintjéről” – írja Fogarassy Miklós az író természetszemléletét elemző írásában.⁴ Az elbeszélés jelképisége e téren nagyon erős, a természetből lehangsúlyosabban a lovak jelennek meg, melyek az életmű nagy részében fontos szerepet töltenek be: például az elbeszélés alapstruktúráját adják a *Ló-regény* című elbeszélésben. „Az archaikum szemléleti jelentősége tapasztalható [...] a *Ló-regény*ben, amelyben a lovak egy kétezer éves emberi-társadalmi-történelmi szenvedéstörténet [...] emblémái lesznek, emberhasonlatokká válnak, amelynek a mélyén a szenvedés értelmességére vonatkozó kétkedő kérdés áll” – írja Balassa Péter.⁵

A ló ősképeinek jelentésrétegei akár a *Szárnyas lovak* erőinek enumerációjaként is olvashatók: „Ősképe a fekete (vagy fakó) vadló, mely a föld és a vizek mélyének, az éjnek, a holdnak, a vegetációnak, a totemisztikus ősanjának, a szexualitásnak és a halálnak, álmoknak és mágiának a jelképe...”⁶ A *vadló* a szülők két ridegen tartott lovának képében jelenik meg, mely utalás egy rendezett, de már nem jelenlévő időre, amely a személyes élettörténet része. A *föld* különösen nagy hangsúlyt kap a novellában a helyszínnek – árok, szurdik – és az elvégzett földmunka jelentősége által. „A föld alatt sincs békesség.” (10.); „...belemarkolt a frissen kiásott iszapba.” (12.) A föld az ősihez, az eredethez való kapcsolatot is szimbolizálja. A *víz* mágikus tartalmakkal telítődik, a megtisztulás jelentésrétegeit mozgósítja. Többféle formában megjelenik: az eső végett fedezik fel a halálesetet, szintén emiatt omlik be a szurdik, amely eleve egy vízvájta út. A víz másik megjelenési formája a folyó, a Dunához viszik ki a halottakat. Az esővízes hordó vize a lovaknak ivóvíz, Teleszkai megmosakszik benne, a szekérre emelés előtt rituális kézmosás történik. Az

³ Mészöly Miklós: *Makett és mitológia*. In: Uő.: *Érintések*. Szépirodalmi, 1980. 96.

⁴ Fogarassy Miklós: *Kutyafül, madárszem*. Mészöly Miklós természetszemléletéről. Ex Symposion, 1995/13–14. 27.

⁵ Balassa Péter: *Hagyományértelmezések újabb prózáinkban*. In: Uő.: *A látvány és a szavak*. Magvető, 1987. 235.

⁶ Hoppál, Jankovics, Nagy: *Jelképtár*. Helikon, 1990. 144.

elbeszélő által feltételezett jövő a következő képben realizálódik: „Reggel kimegy a kúthoz, és este is meghúzza a vizet.” (16.)

A két másik alapelem is megjelenik a lovakkal kapcsolatban. A szárnyas ló lételeme-ként szerepel a levegő, amit az elbeszélésben a szárnyas rovarok, legyek népesítenek be. A levegő egyik változataként a pincelég a halál okaként szerepel. A pincelég fojtja meg a szeretőket, ez lényegében egy halálba alvás („álom mérgezése”). A bor forrása szén-monoxidot termel, ami annyiban különbözik a levegőben egyébként jelenlévő széndioxidtól, hogy molekulája nem két, hanem egy oxigént tartalmaz, a levegőnél nehezebb, ez altatja halálba, egységbe a szeretőket. Negyedik alapelemként a tűz is megjelenik a folyóhoz vezető út egyik stációjaként, a lovak szórén tükröződő fényként.

A ló ősképe által meghatározott seregszemlét folytatva: a cselekmény éjszaka, és holdfényben történik. A feleség, Rákhel neve, a négy *ósanya* egyikére utal. A *szexualitást* a szülők lovainak szokatlan időben történő párzása, Teleszkai emlékezései és a halottak teszik a történet részévé. A *halál* eseményként is megjelenik és szimbólumként is felidéződik a varjú és a rovarraj apokaliptikus látványában. Az *álom* az elbeszélés metaforikus szintre emelésének az eszköze: „...de lehet, hogy az egész csak egy álom mérgezése...” (7.) Az eddig felsorolt jelképeknek van, lehet *mágikus* tartalma, de főként a népszokásokra való utalások hordoznak ilyen jelentést. „...az igazság éjszaka vetkőzik le, az ágyfejére meg odateszi a szimbólumokat, mint valami méccsét.” – írja Mészöly a *Merre a csillag jár?* víziójában.⁷ Párhuzamba állítva e részletet a mottóval, a mitológia is betöltheti részlegesen ezt a szerepet.

Az ősi jelentéskörét az állat-ember párhuzamok jelenléte is hangsúlyozza. Az elbeszélés centrumában lévő három szereplő (Rákhel, Töttös Estván, Teleszkai) néha összetéveszthető, illetve összetévesztődik a lovakkal. Teleszkai kérdése: „Te hiszed, hogy lehetne szárnyuk?” (16.), éppúgy érthető a lovakra, mint a szeretőkre. Teleszkait a legyek többször összetévesztik a lovakkal. „Csodálkozott, hogy a két állatot alig bántják a bogarak; inkább csak körülöttünk felhőztek.” (16.) „A legyek úgy ellepték, mintha tényleg egy lóval tévesztenék össze.” (12.) Teleszkainak a szeretők látványára adott első reakciója „erős állathanghorkantás jött ki a torkán” (9.), valamint későbbi meztelensége is valamiféle alapállapothoz való visszatérést jelöl. Az állat-ember párhuzamot érzékletesen jeleníti meg Mészöly más szövegeiben is: „Az elbűvölő mutatvány olyan tökéletesen sikerül, hogy az elragadtatott közönség a legkisebb nehézség nélkül ismerhet magára a kancában. Nem is csoda, hiszen ha Krisztus leszállt az emberek közé, feltehetően nekünk is le kell szállnunk az állatokhoz, még ha úgy tünne is, hogy elnézően ők szállnak le hozzánk.”⁸

A főszereplő cselekvései a népszokások egyes eseményeit idézik fel. Ilyen a jászol és koszorúalkotás („Ez most jászol meg koszorú is...”/16./), az esküvőre történő utalás lehet a víznek való megmutatás (mint Nagy László versében, a *Menyegzőben*), s az oltár elé boríttatás. A kalendáriumi rítus elemeiből két virágvasárnaphoz fűződő néphagyomány kap hangsúlyos szerepet. „De azért változatlanul olyanok voltak, mint két virágvasárnap kice-bábu...” (21.) mondja az elbeszélő. A kice többnyire menyecskeként vagy menyaszszonyrak öltöztetett szalmabáb. Énekszóval vitték végig a falun, majd a falu végén vízbe vetették vagy elégették. „Kubikolás közben néha dúdolt is...” (11.) „Még erősebb iramot diktált, és egyre többet énekelt.” (14.) A kiszehajtás célja, hogy a lányok férjhez menjenek, továbbá hogy a bábuval együtt kivigyék a faluból a betegséget. Téltemető funkciója is lehet, halálkihordó szokásnak is nevezik. A bábu vízbe lökésének eredeti értelmét

⁷ Mészöly Miklós: *Merre a csillag jár?* In: Uő.: *Volt egyszer egy Közép-Európa*. Magvető, 1989. 569.

⁸ Mészöly Miklós: *Legyek, legyek – avagy az elmondhatóság határa*. In: Uő.: *Volt egyszer egy Közép-Európa*. 617.

egy megfordítva ábrázolt születésként értelmezi Róheim Géza.⁹ A kicézéshez tartozó népszokás a villőzés, amelynek a kellékei a különböző nagyságú villóágak. „Amikor az első pihenőt tartottuk, négy akácgallyat szakított le ...” (11.) A villőzés a kicézést követő esemény, melyben a feldíszített villónek nevezett fúzfáággal sorra járták a falut, szintén énekelve, a tavaszünneplés egyik formájaként. A „tót néphitben” a vilik (maga a villőzés is szlovák átvétel Magyarországon) szellemek, az esküvő előtt elhalt menyasszonyok lelkei.¹⁰

E két népszokás a téltől, haláltól való szabadulás, és a tavasz, az új élet megünneplésének szertartásai szemléletes párt alkotnak, a temetés és esküvő szertartásainak kettősét is felidézve. Tolcsvai Nagy Gábor is felhívja a figyelmet a novella bevezetését jellemző párosságokra tanulmányában. „Teleszkai szülei, két ridegen tartott lovuk, a szülők két keresztje, majd a fő történet két almáserese, végül a rajtavesztett szerelmespár a présház kádjában...”¹¹ A felsorolt kettősségek mellett a párosságok, illetve a párbanlét az, amely az alaphelyzet problematikáját képezi. A néphagyomány felkínálta cselekvéssorozat ellentéteket egyesítő szemlélete alkalmas lehet a főszereplőt érintő sűrű és komplex élethelyzet megélésére, feldolgozására. A hagyomány koreográfiája spontán módon kezd el működni Teleszkaiiban. E mozgásba lendült szokások a rítus szabályrendszere szerint alakulnak, amennyiben megismételnek egy rögzített sorrendet egy specifikus, természetfölötti cél érdekében.¹² A rítus bizonyos szempontból kötődhet a mítoszhoz. „A mítosz: szóbeli szimbólumok rendszere, míg a rítus tárgyi és cselekvésbeli szimbólumoké. Mindkettő olyan szimbolikus eljárás, amelyik affektív módon irányul ugyanazon típusú szituációkra.”¹³ A mítosz inkább metaforikus működésű, amennyiben emberi léthelyzetek formái fogalmazódnak meg benne, a rítus inkább metonimikus, amennyiben a mitikus események részét képezik a szakralitásnak.¹⁴

Mészöly Miklós a nemzettudatról gondolkodva így fogalmaz a mítoszműködésről: „A tények *értelmezett* világa szükségszerűen másodlagos, jelképekben felfogott világgá dolgozódik át bennünk: *lefordító* szerkezet vagyunk. Értelmünk, érzékszervi adottságaink, a képzelet és a nyelv: mind bele vannak ágyazva a maguk „mítosz-szövetébe”. Ez egyértelműen determinált helyzet, de kétértelmű létezési közérzettel jár együtt. Ezt ellen-súlyozandó, igyekszünk kikapcsolni annak az állandó tudatát, hogy csak »mítoszon« belül teremthetünk értelmező változatokat.”¹⁵ Teleszkaiiban a számára adott hagyomány struktúrái lépnek működésbe cselekvések formájában. A nyelvi megfogalmazás, a népszokásra való utalás is a részt vevő tanú elbeszélő narrációja révén lép az elbeszélésbe. Az elbeszélő a történet jellegéből adódóan külső szemlélő, szemtanú, tanú, aki résztvevője is az eseményeknek. Szerepe, hogy általa „mondani lehessen” a történeteket, ő kódolja nyelvbe a cselekvéseket. Teleszkaii közeli szomszédja ő, aki a mindennapokban is szemtanúja volt és lesz a főszereplő életének. A narrátor Teleszkaii tevékenységeinek leírása és azonosítása, tehát értelmezése mellett a görög mitológia történeteire is tesz utalásokat. „Genetikusan az irodalom a mitológiával a folklóron át van kapcsolatban”¹⁶

⁹ Róheim Géza: *Magyar néphit és népszokások*. Universum, 1990. 243.

¹⁰ i. m. 241.

¹¹ Tolcsvai Nagy Gábor: *Állat, ember, szolidaritás*. Pannonhalmi Szemle, 1994/4. 96.

¹² G. S. Kirk: *A mítosz*. Holnap, 1993. 54.

¹³ Kluckhohn idézi G. S. Kirk: *A mítosz*. 46.

¹⁴ Jeleazar Meletyinszkij: *A mítosz poétikája*. Gondolat, 1985. 306.

¹⁵ Mészöly Miklós: *Egy jövőendő nemzettudat felé*. In: Uő.: *Otthon és világ*. Kalligram, 1994. 100.

¹⁶ Jeleazar Meletyinszkij: i. m. 357.

– akár e tétel bizonyítéka is lehetne a Mészöly-novella, bár a *Szárnyas lovak*ban az utóbbi kettő közti párhuzam kap nagyobb hangsúlyt.

Az eredetnél, az ősinél maradvá fontos megemlíteni a görög mitológiában szereplő félig ember, félig ló alakokat, a kentaurokat, akik Dionüszosz kísérői voltak, s az ember-állat egységének sajátos megjelenési formáját képviselik. A dionüszoszi Lénaia-ünnep neve a ‚prësház‘, ‚szőlősajtoló‘, ‚kád‘ jelentésű szóval függ össze. A kád az elbeszélés epicentruma: bölcső, koporsó, ágy egyszerre. Mélyében az egyesült szeretőkkal élet, halál, szerelem színhelye. Dionüszosznak, aki a föld termőerejének istene, a phallosz volt a jelképe. Tisztelik Lüaios (‚feloldó‘) melléknéven, mert megszabadít a hétköznapi gondoktól, feloldja az embereket béklyóban tartó kötöttségeket, így utat nyit egy tisztább, ősbibb lét felé. A novella címében szereplő szárnyas lovak, a Rákhel által is hangsúlyozott mitológiai jelentést erősítik. A napisten, Héliosz szárnyas lovakkal húzott szekérrel jelenik meg minden hajnalban. A szárnyas ló a Pegazus alakját is felidézheti. A szimbolika a paripa erejét és élnétségét a szárnyalásával, a nehézkedési erőttől való függetlenségével ötvözi, ezáltal válik a földi akadályokon túlemelkedő költészet jelképévé. A szárnyas ló a Medúza Gorgó és Poszeidón szülötte.¹⁷ Amikor Perszeusz lefejezte a Medúzát, a nyakából szökkenet elő. Nevét onnan kapta, hogy Okeánosz forrásainál jött világra (pégé - ‚forrás‘). Pegazus a Helikonon, a Múzsák-hegyén egyetlen rúgással fakasztotta a Hippokréné-forrást, az ihlet forrását. A Pegazust Bellerophontész szelídítette meg Athéné segítségével, és a hátán ülve győzte le Kimérát, majd elbizakodottságában fel akart szállni az égig, de Zeus egy bögölyt küldött a lóra, amitől az megveszett, ő pedig lezuhant. Büntetésül élete végéig sántán és vakon kellett kóborolnia az Aléion völgyében („a bolyongás völgye”). Bellerophontész Sziszüphosz unokája volt.

Teleszkai jószolt jövője rokon az ő büntetésükkel. A narrátor egyik jövőre irányuló megjegyzése Sziszüphosz folyamatos vezeklését idézi fel: „Reggel kimegy a kúthoz, és este is meghúzza a vizet.” (16.) A görög mitológia másik nagy bűnhődője, Prométheusz is megjelenik a szövegben, Teleszkai jelenét szimbolizálva, a főhős megnyilatkozásában: „Van neked fogalmad mik jutnak az ember eszébe ilyenkor? Régi dolgok... Kiszedik a májadat, te meg nézed, ahogy belevágja valami madár a csőrét...” (12.) A tudástól való szenvedés Prométheusz büntetésével rokon, akinek a mitológia szerint az ember sokféle tudást köszönhet. A három mitológiai hős párhuzama nemcsak a bűnhődés közösségében áll. Mindhármuk büntetésének helye térbelien kötött. Bellerophontész – aki az égbe vágyott – a bolyongás völgyébe kerül. Az ő negatívja Prométheusz – aki a földi ember segítője volt –, hegy tetején bűnhődik, Sziszüphosz pedig a hegy s a völgy között görgeti kövét. Teleszkai és a tanú heroikusan négy emberre való földmunkát végez, a beomlott szurdikban ásnak árkot, hasítékot, repedést hoznak létre. Isteni és emberi erők, szakrális és hétköznapi energiák játszanak itt egymásba és oldódnak fel különbségeik.

Mészöly az általa nagyra tartott dél-amerikai irodalom új hitelességét és jelentőségét a következőben határozza meg: „Párája, vize is van a nyersanyagoknak, másrészt értenek hozzá, hogy a tényekből, történésekből felszabaduljon a mitológia: vagyis a lélegző elementaritás.”¹⁸ A *Szárnyas lovak* keletkezésének motivációjaként Mészöly egy Pályi András által felidézett beszélgetésben Márquez *Száz év magányát* jelölte meg.¹⁹ A párhuzam

¹⁷ Poszeidont gyakran ló alakjában képzelték el. Egy ősi monda szerint az isten csődör képében egyesült Démétérrel, aki az Areion nevű lovat szülte neki.

¹⁸ Mészöly Miklós: *Esély és handicap az irodalomban – közép-európai szemmel*. In: Uő.: *Otthon és világ*. 267.

¹⁹ Pályi András: *Képzlet és kánon*. Élet és Irodalom, 2001/3. január 19.

zam nem is olyan meglepő, ha a novella mítoszokat felidéző jelképrendszerére, gondolkodásmódjára, atmoszférájára figyelünk.

A lélegző elementaritás érzékeltetéséhez a személyesség lesz a Mészöly által választott út – paradox módon a szemtanú személytelenségén és a főszereplő közvetített személyességén keresztül. Loszev a mítosz személyességét emeli ki, elmélete szerint „A mítoszban éppen a »belső«, a »konkrét«, az »érzékletes«, az »egyedi«, a »reális«, a »képi« a fontos.”²⁰ A sorseseemény egy személyes élet tragédiáján keresztül formálódik, szubjektív, szemléletes módon leképezve a mitologikus gondolkodás főbb sajátosságait. E szemlélet fontosságáról is beszélt Mészöly 1986-ban az Örley-kör irodalmi hajókirándulásán a kortárs irodalomról szólva: „Alig tagadható, hogy az irracionális, ezoterikus, fantasztikus, abszurd, mesei és az ezekkel rokon szférák jelentősége irodalmunkban megnőtt. Közvetlenül vagy áttételesen motiválják a valóság szemléletet, a történetet, az ábrázolást, az értelmezést. Ez minden jel szerint annak a »mágikus« (vagy mondjam: természet-tudományunk végkövetkeztetéseitől sem messze eső) létélménynek a következménye, hogy a dolgok pusztán szomatikus megközelítése és skatulyázása csak felületi tudósítást eredményezhet. A művekben több a rejtély, a megoldatlanság, mint eddig. Több a leárynyékolt zug, a töredékesség és a töredék maga. S ez egyáltalán nem úgy jelentkezik, mint meghátrálás, hanem úgy, mint a totalitás új kódrendszere, emblémája.”²¹

E gondolkodásmódnak mint a totalitás új jelrendszerének elemei a következőképpen jelennek meg a novellában: az elbeszélés egy hajnalkeretbe ágyazódik. A hajnal említésével kezdődik, s hajnalban fejeződik be. Itt is megfigyelhető az említett kettősség, és azok egybejátszása egy szó, a 'hajnal' jelentéseinek játékaival. A hajnal az éjszaka és a reggel közötti határ, már nem éjszaka, de még nem reggel, a sötétség és a fény egybemosódása, hasíték a sötétségen, hajnalhasadás. „Tikos Rákhel mondta egyszer a hajnalra, hogy »megjöttek a szárnyas lovak« – de lehet, hogy az egész csak egy álom mérgezése...” (7.), kezdődik az elbeszélés mitikus időbe helyezkedve, majd az ajtót gondosan bezáró, az ablaktáblát is behajtott hajnallal fejeződik be. A vertikális és horizontális világmodell egybejátszása figyelhető meg a keretben, mely a hajnal képe mellett az álom metaforájára is utal, tehát álomkeretként is értelmezhető. „A mítoszok abból a szempontból, hogy bennük a normális asszociációk és kapcsolatok felbomlanak és újrendeződnek, feltűnő módon hasonlítanak az álmokra.”²² Ez az álomlogika, mely hasonló a mitikus gondolkodáshoz: egyfajta prelogikus gondolkodásmódot jelent, melynek alapja az ember és a természet szerves kapcsolata. A novellában a már említett jelképek szintjén is megjelenik ez a szoros kapcsolat, melyet főképp a totemizmusra való utalások mutatnak. Eszerint összefüggés van egy bizonyos fajta népcsoport és bizonyos fajta állatok között.²³ A vertikális és horizontális világmodell érintkezési pontjait hozzák létre e párhuzamok. A novellában meghatározó jelentőségűek a bináris oppozíciók, melyek egy duális rendszert körvonalaznak, vagy épp különbségeik viszonylagosságá válásával a rendszeralkotás ellenében hatnak. Az alapellentétek, mint a fény-sötét, élet-halál, fent-lent ellentétpárjai mellett a férfi-nő, gyász-ünnep, állat-ember, inkább mellérendelésen és kiegészítésen alapuló párjai az alapellentétpárok oppozícióját kioltják, egységet hozva létre.

A történet beavatás is e másféle rendbe, egységbe, a vertikális sík erőteljes jelenlétével. A rend, az emberi rend struktúráját a préház tárgyainak elhelyezése példázza. Az egyetlen, helyéről elkerült tárgy a csömögedöngölő, mely leleplezi a szeretőket. A rend struktú-

²⁰ Alekszej Loszev: *A mítosz dialektikája*. Európa, 2000. 52.

²¹ Mészöly Miklós: *Seminárium a Dunán*. In: Uő.: *A pille magánya*. 106.

²² G. S. Kirk: *A mítosz*. 299.

²³ Jeleazar Meletyinszkij: *A mítosz poétikája*. 212.

rája kerül veszélybe a felfedezés pillanatában. „A sorscsapások nem szülik a nyomorúságot, csupán leleplezik” – írja Simone Weil. A sorscsapás hasíték az életen. A hasíték, a rés Mészöly visszatérő motívuma, különböző dimenziók felfedő és elválasztó jele, a tények tablójának része, amely a megismerés lehetőségét kínálja fel. E novellában is sok repedést, hasítékot, rést „látunk”. „A hasig nyitott ingrésre...”(14.) „...csak Rákhel combján kezdett pattogzani a szivárványos hártya.”(15.) „Az apja még erős fagyban is rést nyitott, hogy meghallja a hangjukat...”(15.), „...egy gereblyevéggel tömködté a szalmát a résekbe, amit a két test nem töltött ki.”(16.) Teleszkai és a tanú árkot ás, a folyó is hasíték által létezik, a ‚szurdik’ – hegyes terepen vízvájta út. A rés, a hasíték a jelenlévőbe való bepillantás, lelepleződés és tettenérés lehetősége, a rétegek játékának megmutatkozása.

A történet az értelmezések története is, melyben megfogalmazódik, ki hogyan viszonyul „ugyanahhoz” a léthelyzethez. A szereplők a Normann Holland-féle négyzetgyökjel különböző részein való létet valósítják meg. A befogadáselméletek közül Holland nevéhez fűződik a pszichoanalitikus irányzaton belüli tranzakcionális kritika, mely azt a dinamikus folyamatot vizsgálta, amelynek során a befogadó identitásformái és a mű identitás-kínálatai találkoznak és új értelmet képeznek ki.²⁴ Elmélete szerint az értelmezés nem más, mint az identitás egyik funkciója. Átfogó elve, hogy az identitás folyamatosan újraterelemi magát. Rendszere szerint szükségesnek érezzük, hogy nyers fantáziáinkat olyan totális élménnyé transzformáljuk, amelynek esztétikai, morális, intellektuális vagy szociális koherenciája és jelentősége van.²⁵ A novella elbeszélőjének értelmezésében így jelenik meg a transzformáció. „S időnként gyanakodtam is, hogy nem csak színjáték-e, amit csinál, hogy ne azt kényszerüljön tenni, amit esetleg a legszívesebben tenne: még egyszer magához húzni Rákhelt.”(24.)

Nádas Péter értelmezésében Mészöly „A Szárnyas lovak kései remeklésében e mágiikus tudatszinten látja viszont a brutalitást és barbárságot mint az örök visszatérés kikerülhetetlen tárgyait, amelyeket a Koldustánc korai remeklésében a szociális tudat szintjén, a személyes kéj és a személyes szégyen tárgyaként jelenített meg.”²⁶

Holland elmélete illusztrációjaként a négyzetgyökjel felépítését használja, az egyes lépések a gyökjel bizonyos részeinek felelnek meg, balról jobbra haladva a jel bal végétől a középső mélyponton keresztül a jel jobb oldali végéig. „A rövidke vízszintes szakasz a jel bal oldali végén azt a feszes és szűk folyamatot jelzi, amely során az olvasó átszűri az irodalmi művet identitásának védekező aspektusán. Ha a mű túljutott ezen a szűrőn, akkor érkezik az élmény a »mély«, tudat alatti szintre, [...] ahol aztán átalakul azzá a tudattalan kívánsággá, amely az adott személy sajátos identitás-témájához kapcsolódik [...], s közben folyton felfelé, a koherencia és a jelentőség felé törekszik.”²⁷ Ha a történések és életesemények értelmezése és a szövegértelmezés között párhuzam vonható, akkor a novella szereplői által létrehozott és képviselt identitásvariációk a következő „helyeken” lehetnek jelen.

A rendőrség, a hatalom személytelen képviselői mindenütt ott vannak, de semmit sem látnak. Ők a gyökjel első része, vízszintese előtt állnak, nincs is mit értelmezniük, hisz nem látnak semmit.

Angalit Mészáros Osvalt plébánosnak, az egyházi hatalom képviselőjének már hivatalból is kell, hogy legyen szava a kádban látottakra. Mind a halál, mind a menyegző ismerős számára, de egy halálos menyegzőre nincsenek sablonjai. „A plébános először

²⁴ Bókay Antal: *Irodalomtudomány a modern és a posztmodern korban*. Osiris, 1997. 324.

²⁵ Norman N. Holland: EGYSEG IDENTITÁS SZÖVEG ÉN. In: *Testes könyve*. Szeged, 1996. 283-304.

²⁶ Nádas Péter: *Antimantikus, szuperszemélyes, értelen, antinacionalista patrióta*. Élet és Irodalom, 2001/3. január 19.

²⁷ Norman N. Holland: i. m. 296.

a Miatyánkot mondta el, aztán különböző imádságokba kezdett bele [...] de befejezni egyiket se tudta.” (20.) E két, számára alapvető esemény összekapcsolása túl nagy hasíték lenne az életén, s már maga a látvány is egyensúlyvesztéssel kísért. „A pap sietve lemászott a székéről...” (20.) Ő a gyökjel első egyenesen egyensúlyozzik, de védelmi mechanizmusai nem engedik, hogy tovább menjen. A különböző elkezdett imádságok egy-egy sora mégis egy teljes imaszöveggé állhat össze, melyben egy újabb vertikális síkra történő utalásrendszer metszi a horizontot, a pap személyén keresztül. „Te búnt gyűlölő Isten... A halál postái megérkeztek... Elbomlott a földi házam hajléka... Vess závárt az indulataidra...” (20.) A megszólítás után a helyzetkép leírása és a feltételezett válasz is szerepel. Az idézetek bibliai helyeket idézhetnek fel: ...*Elbomlott a földi házam hajléka...* „Porsátorom lerontatik, és elmegy tőlem, mint a pásztor hajléka! Összehajtam, mint a takács, életemet; hiszen levágott a fonalról engem; reggeltől estig végzesz velem!” (Károli, Ézs 38,12) *Vess závárt az indulataidra...* „Tégy Uram závárt az én szájamra; őriztesd az én ajkaim nyílását!” (Károli, Zsolt 141,3) A *halál postái* szókapcsolat Jókai Mór a *Névtelen vár* és az *Egy hírhedt kalandor a XVII. századból* című regényeiben szerepel.

A tanú pozíciója nehezen meghatározható: ő az, aki részt vesz az eseményekben, de mégis kívül marad. A völgyben járás „bizonyítéka”, hogy segédkezik a földmunkában, és szöveggé oldja a látottakat.

Teleszkai mágikus cselekedeteivel, éneklésével a gyökjel alján, a gyökjel völgyében kéne, hogy járjon. De ehhez előbb meg kell tisztítania a völgyet. A teljes megérintettség, a „teljes” megértés, azonosulás jele egy egyenes vonal lehetne, ami egyesíti magában a védekezést, az alászállást és az ezzel való továbbélést. „Az igazság az, hogy a svédek nem ismerik a három gerendafából készült bitófát, sem a kettőből ácsolt keresztet, náluk egyetlen gerendán kell az embernek hosszú I-betűvé nyúlnia.”²⁸ Az értelmezés távolmaradás is, meg távolítás is. Nincs történet, helyette földbe markolás van. „Az apja még igazi mesélő volt; ha meghívták, három menyegzőt is végigmesélt, és nem vették észre, hogy múlik az idő. Azt hittem, Teleszkai is képes lesz folytatni, és megnyugszik tőle, de mintha egyszerre elveszítette volna a fonalat, belemarkolt a frissen kiásott iszapba.” (12.) – mondja az elbeszélő tanú. Teleszkai az egyenes néhány pontján túr, „mint egy ősi szerkezet”, völgyet, járható mélységet alkotva. Az egyenes hasítéka, a völgy teszi járhatóvá az egyenest. Sziszüphoszi jövője pedig a völgyből a vízszintesre kerülés reménytelen játéka lesz. Mert a völgy követ nem lehet kőként a felszínre vinni. A vízszintes már csak kavicsokkal képes dolgozni.

Holland nyomán még a tipográfia jeleinek beszédénél maradván Mészöly gondolatait idézem: „Thomas Mann írja, hogy a »mítosz lényege a visszatérés, az időtlenség, a mindig-jelenvalóság«. A történelemfilozófia egyik nyitva hagyott, szép, heroikus, utolsó hangleütése lehetne, hogy vajon a mítosz tükrözi-e a történelmet, vagy fordítva? És e hangleütés után nem egy tanácstalan kérdőjelet indokolt tenni – hanem *gondolatjelet*. Mint a reflektáló értelem nagyszerű emblémáját: a vertikális megértés végtelenjének illúziója helyett a horizontális megértés végtelenjének büszke jelét. Minden egyéb *ajándék*.”²⁹

Archaikus szintek, a hagyományok változatai lépnek működésbe a novellában. A néphagyomány, a mitológia és a vallás elemeinek egymás mellett léte együtt valósítja meg az értelmezést, a létezést, mely folyamatos változásban és fragmentalításban ölt formákat a *Szárnyas lovak* történetében a hasítékok, rések teremtette vertikális: ősi, szakrális és archaikus síkok ajándékaival.

²⁸ Mészöly Miklós: *Legyek, legyek – avagy az elmondhatóság határa*. In: Uő.: *Volt egyszer egy Közép-Európa*. 614.

²⁹ Mészöly Miklós: *Egy jövőndő nemzettudat felé*. In: Uő.: *Otthon és világ*. 101.